

Lough, John, 2022. *Germany's Russia problem: The struggle for balance in Europe*. Manchester: Manchester University Press.

Anmälan av Benny Carlson

Åtskilliga människor torde ha ställt sig frågande inför Tysklands agerande på senare år. Hur kunde Europas främsta industrination stänga ner kärnkraften i förtid och göra sig beroende av gas från ett Ryssland som uppenbart utvecklades i alltmer auktoritär och oberäknelig riktning? Kunde man inte, exempelvis utifrån den egna historien, förstå att auktoritära regimer alltid utnyttjar beroenden i utpressningssyfte? Hur kunde man vara så naiv?

Den som söker svar ska finna åtskilliga i en bok som kom ut ytterst lägligt: John Loughs *Germany's Russia Problem*. Lough är verksam vid Chatham House, en av världens mest inflytelserika tankesmedjor, och var vid mitten av 1990-talet NATO:s första representant i Moskva. Hans bok publicerades 2021 och kom i slutet av 2022 ut i ny upplaga uppdaterad med ett efterord som kommenterar situationen efter den ryska invasionen av Ukraina.

Tysklands problem med Ryssland skärskådas i åtta kapitel: det historiska förhållandet mellan länderna, tyska attityder mot Ryssland, den tyska återföreningen, misslyckandet med att bedöma Ryssland, de brustna illusionerna efter Krim-annexeringen 2014, de ekonomiska relationerna länderna emellan, ryskt inflytande i Tyskland och framtidsutsikter.

Tyskland, som genom historien vacklat mellan öst och väst (*Sonderweg*), torde vara det land som har störst kunskap om och förståelse av ett Ryssland som ständigt vacklat mellan Asien och Europa. Allt detta ömsesidiga vacklande har gjort den tyska synen på Ryssland vacklande:

Germans have oscillated between viewing Russians as Asiatic and barbaric on one hand, and pure and unspoiled on the other. Similarly, Germans have thought of Russia as both uncultured and cultured, regressive and progressive and as a partner and an enemy. For a nation that prizes rationality, these irreconcilable views buried deep in the national psyche create discomfort when thinking about Russia (s. 9).

Tyska och ryska intressen har genom historien ömsom sammanfallit, ömsom kolliderat. Ryssland rekryterade i århundraden tyskar för att utveckla landet ekonomiskt och militärt och ryska råvaror fann vägen till tyska länder.

Benny Carlson är professor emeritus vid Ekonomisk-historiska institutionen, Ekonomihögskolan vid Lunds universitet.

E-post: benny.carlson@ekh.lu.se

Polen delades 'broderligt' tre gånger på 1700-talet och en fjärde gång efter Molotov-Ribbentrop-pakten 1939. Tyskland och Ryssland stred på ostfronten i första världskriget men spelade under täcket militärt under mellankrigstiden. Hitler anföll Sovjetryssland 1941 i syfte att skapa *Lebensraum* för arier och massgravar för slaver. Stalin var besviken. "He repeatedly said after the war that 'together with the Germans we would have been unconquerable'." (s. 42) Ryssarna hämnades på det tyska barbariet på sitt speciella sätt, med massvåldtäkter. Efter kriget utvecklade den tyska socialdemokratin under Willy Brandt och Helmut Schmidt en *Ostpolitik* som enkelt uttryckt gick ut på att handla och tala med sovjetregimen för att påverka den (*Wandel durch Handel*). Sammanfattningsvis:

[...] Germans and Russians have been the best friends and the worst enemies. They have also brought out the best and the worst in each other, the former exemplified by the deep mutual admiration in cultural relations, the latter exemplified by the relationship between Hitler and Stalin in which they both fed off the other's evil genius (s. 61).

Vad med de tyska attityderna? En av de tidigaste tyska observatörerna av ryskt samhällsliv, baron Siegmund von Heberstein, ställde i mitten av 1500-talet frågan huruvida folkets brutalitet hade gjort härskaren till en tyrann eller om härskarens tyranni hade gjort folket brutalt. Hundra år senare upprepade forskningsresanden Adam Olearius ett vid den tiden etablerat uttryck om ryssar som "barbarer födda till slavar". Vid mitten av 1800-talet trodde en annan baron, August von Haxthausen, att Ryssland tillhörde Europa och gick mot en ljusnande framtid. Efter första världskriget slets tyskarna mellan avsky mot och beundran av västlig liberalism och östlig bolsjevism.

När muren rämnade, sovjetimperiet kollapsade och de båda tyska staterna återförenades skapade detta hos många tyskar, även om förloppet knappast var ett resultat av rysk generositet, en känsla av tacksamhet mot ryssarna som lät detta mirakel ske. Från återföreningen och till den ryska annekteringen av Krim låg den tyska politiken gentemot Ryssland under Helmut Kohl, Gerhard Schröder och Angela Merkel på det hela taget fast. Enligt Lough var de tyska politikernas dilemma att gapet mellan det Ryssland de ville se och det Ryssland de hade att göra med hela tiden vidgades. Kohl odlade 'bastu-vänskap' med Jeltsin och Schröder blev Putins bästa vän bland västpolitiker (möjligen med undantag för Silvio Berlusconi); båda trodde att dialog och handel skulle skapa ekonomisk tillväxt i Ryssland och därmed automatiskt gynna demokratisering och lagstyre. Men den ryska utvecklingen gick i motsatta banor. Angela Merkel förstod bättre vartåt Putin syftade men lät Nordstream utvecklas som ett 'kommersiellt projekt'.

Den ryska annekteringen av Krim fick den tyska illusionen att krackelera. Det gick inte längre att hålla fast vid visionen och blunda för verkligheten.

Schmidt och Schröder protesterade förstås när EU och USA införde sanktioner mot Ryssland. I ingetdera fallet är det så konstigt. Schmidt var 95 år gammal och Schröder firade sin 70-årsdag ihop med Putin. Merkel däremot konstaterade efter ett antal telefonsamtal med Putin att denne "levde i en annan värld".

Den ekonomiska relationen mellan Tyskland och Ryssland utvecklades inte som anhängarna av *Ostpolitik* hoppats. Tyskland har importerat kol, olja och gas från och exporterat maskiner och bilar till Ryssland. Tyskland har därigenom bidragit till att låsa fast Ryssland i rollen som råvaruleverantör. Mönstret har gått igen i över hundra år, även om den ryska exporten för hundra år sen bestod av spannmål snarare än kol, olja och gas. I stället för ekonomisk utveckling och tillväxt har Ryssland hamnat i en ond cirkel av statligt ägande, bristande konkurrens och korruption. Tyska banker har genom att låna sig till penningtvätt bidragit till den ryska korruptionen.

Om Ryssland som ekonomisk makt är en dvärg så är den när det gäller spioneri och opinionspåverkan en jätte. I Tyskland gör sig inflytandet främst gällande – bortsett från gamla socialdemokrater som håller på att lämna scenen – hos den yttersta vänstern och högern. Till vänster (Die Linke) frodas nostalgi om Sovjet- och DDR-kommunism, till höger (Pegida, Alternativ für Deutschland) drömmar om reaktionär autokrati. Den ryska propagandan har dessutom i Tyskland två strängar att spela på som saknas i övriga europeiska länder: känslor av skam för det tyska barbariet i öster under andra världskriget och av tacksamhet över att den tyska återföreningen blev möjlig efter murens fall.

Lough konstaterar att en viss tillnyktring i synen på Ryssland ägde rum under Merkels tid som kansler. Men ändå:

It is reasonable to ask why it took fifteen years to conclude that the criminalized Russian state posed serious dangers to its citizens, its neighbours and Europe as a whole. German policymakers knew enough about the Russian system to understand how it functioned and whose interests it served. The answer is that they were not psychologically ready to translate that understanding into policy responses because it required overcoming the hurdle of Germans, who have committed such terrible crimes against Russians and other Soviet peoples, saying that Russia's leaders were criminals (s. 242).

En rad faktorer ligger alltså bakom Tysklands problematiska förhållande till Ryssland: Den ekonomiska komplementariteten baserad på ryska råvarutillgångar och tyska förhoppningar om en tillväxtmarknad i öster. Arvet från en *Ostpolitik*-doktrin enligt vilken samtal och handel automatiskt leder till stabilitet och fredliga relationer. Skuld-känslor efter andra världskriget. Tacksamhet efter återföreningen.

Lough avslutar sin bok med ett antal rekommendationer till tyska politiker. De handlar sådant som att föra dialog med det ryska civilsamhället i stället för med dess ledare, att stärka det tyska försvaret, att minska beroendet av rysk gas, att sluta använda klichéer om att "det inte kan finnas någon säkerhet i Europa utan Ryssland" eller att Ryssland behövs för att lösa konflikter på olika håll i världen, att motverka ryska påverkansoperationer. Sådana rekommendationer behövdes kanske för ett par år sedan. Efter det ryska anfallet på Ukraina är de självklarheter.

Vad har då Lough att säga i sitt efterord? Den tyska illusionen har självfallet krossats. "Russia's war against Ukraine has shattered Germany's post-Cold War identity and left its Russia policy in ruins." (s. 257) Ledande tyska politiker som kanslern Olaf Scholz, presidenten Frank-Walter Steinmeier och tidigare utrikesministern Sigmar Gabriel har erkänt att de misstagit sig på Ryssland; den oförbätterlige Gerhard Schröder ångrar däremot inget. De tyska företagens uttåg från Ryssland innebär likaså att en röst bakom *Wandel durch Handel*-strategin har tystnat. Det är tid för omprövning och ödmjukhet: "Germany will need time to find its feet in this rapidly changing situation that will force it both to re-assess its approach to Russia and pay greater respect to its allies who demonstrated a far better understanding of Moscow's intentions." (s. 267)

Loughs bok är lättläst och insiktsfull. Dess kanske främsta styrka är att den publicerades före den ryska invasionen av Ukraina, låt vara att dess rekommendationer inte längre är det minsta originella. Om boken hade kommit efter invasionen hade den förvisso haft sitt värde som en historisk tillbakablick på allt som hänt innan Ryssland slutligen kastade masken. Men som det nu är har Lough visat att han klarare kunde bedöma den ryska regimens karaktär än de ledande tyska politiker som i årtionden trodde att de hade unika kunskaper om Ryssland och genom att lirka med regimen kunde få den att röra sig i civilisatorisk riktning. Större närhet till något innebär som bekant inte alltid större insikt.